

ATTEIKŠANĀS UN ATSAUKUMS CIVILPROCESĀ¹

WITHDRAWAL AND REVOCATION IN CIVIL PROCEDURE

Martins Osis, *Mg. iur., Dr. iur. cand.*

Latvijas Universitātes vadošais konsultants

Summary

Civil procedure is driven by the initiative of litigant. The principle of free disposition grants opportunity not only to initiate, but also to end litigation based on the decision of the litigant himself. Withdrawal and revocation, although semantically very close, are two different legal instruments and have important legal consequences in civil procedure, but thus far this exact topic had not played a significant role in scientific articles or research in Latvia. This article is devoted to theoretical and practical analysis of the meaning, legal effect to the civil procedure, timing of withdrawal and revocation, comparison to other legal institutes and disentanglement from them. To expound this topic, the author focuses on the law, court practice and sources of literature.

Atslēgvārdi: atteikšanās, atsaukums, lietas dalībnieku procesuālās tiesības, civilprocess

Keywords: withdrawal, revocation, procedural rights of litigants, civil procedure

Ievads

Atteikšanās un atsaukums Civilprocesa likumā² (turpmāk – CPL) minēts vairākos kontekstos, sasaistē ar atšķirīgiem civilprocesa institūtiem un lietas dalībniekiem, kā arī dažādām civilprocesa stadijām. Ierosinātas tiesvedības turpmāko norisi gan atteikšanās, gan arī atsaukums ietekmē dažādi, tiesiskās sekas mēdz būt atšķirīgas, kā arī vērojams dažāds lietas dalībnieku procesuālo tiesību apjoms šajā kontekstā. Latvijas juridiskajā literatūrā, neņemot vērā atteikšanās un atsaukuma ievērojamo nozīmi civilprocesā, atsevišķas publikācijas vai pētījumi šim tematam nav veltīti. Šajā rakstā autors analizē atteikšanās un atsaukuma izpratni, nozīmi, tiesiskā pamata jautājumus, iespējamās motivācijas nepieciešamību, nošķiršanu, vērtē tiesiskās sekas atteikšanās un atsaukuma gadījumā, kā arī pievēršas citiem šī temata aspektiem. Secinājumos apkopotas atziņas par atteikšanos un atsaukumu civilprocesā.

¹ Šis raksts publicēts autora promocijas darba satura aprobācijas nolūkos.

² Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998. [aplūkots 20.11.2018.].

1. Atteikšanās un atsaukuma izpratne, nozīme un norobežošana

Atteikšanās ir “juridiska metode, ar kuras palīdzību tiesību subjekts pēc savas vēlēšanās, skaidri paužot savu gribu, atsakās no savām tiesībām vai priekšrocībām”.³ CPL “atteikšanās” norādīta attiecībā uz prasītāja (lat. val. – *domino litis*⁴) speciālajām civilprocesuālajām tiesībām pilnībā vai daļēji atteikties no prasības (74. p. 3. d. 1. pkt.), iestādes un personas (88. p. 3. d.) vai prokurora (90. p. 6. d.) atteikšanos no prasības pieteikuma, pārstāvja tiesībām atteikties no lietas vešanas⁵ (87. p. 2. d.), kā arī adresāta atteikšanos pieņemt tiesas dokumentus (57. p.). Katrs no piemēriem attiecas uz specifisku jautājumu loku (piemēram, puses tiesības, pārstāvja tiesības), tiesību subjektu (piemēram, prasītājs, prokurors), kā arī rada atšķirīgas tiesiskas sekas (piemēram, tiesvedības izbeigšana, pārstāvības izbeigšanās). Kaut arī likums to tieši nenorāda, arī atbildētājs, ja tas iesniedzis pretprasību (CPL 136. p.), ir tiesīgs no tās pilnīgi vai daļēji atteikties. Tātad CPL pietiekami skaidri norāda, kas jāsaprot ar atteikšanos, kādos apstākļos tā ir iespējama, kā arī to, kādas tiesiskās sekas ir sagaidāmas. Atteikšanās ir tiesības, kuru izlietošanai ir noteikta procesuālā kārtība, kā arī ierobežojumi un aizliegumi.

Atsaukums ir paveikta darbība, atsaukšanas rezultāts.⁶ Atsaukt nozīmē ‘likt (kādam oficiālai personai), lai pārtrauc veikt savus līdzšinējos pienākumus’ vai ‘paziņot, izsludināt, ka (lēmums, rīkojums, priekšlikums u. tml.) nav vairs spēkā’.⁷ Atsaukums ir pretstats uzturēšanai spēkā. Atsaukums ir sākotnējam gribas izteikuma pretēji vērsta viedokļa praktiska realizācija.

Uzturēt nozīmē panākt, būt par cēloni tam, lai kaut kas pastāv, saglabājas.⁸ Civilprocesā *ar uzturēšanu spēkā saprot* esošo prasījumu (CPL 41. p. 2. d.), prasības (CPL 163. p. 2. d.), pieteiktā procesuālā lūguma vai nemainīgas nostājas paušanu gan tad, kad tiesa par procesa subjekta gribu ir interesējusies atkārtoti, gan tad, kad subjekts var savu nostāju mainīt, bet to nedara. *Uzturēt* var nozīmēt arī mutiski apstiprināt iepriekš izteikto viedokli tiesas sēdē. Atteikšanās un atsaukuma līdzība nenozīmē, ka tiem ir vienāda civilprocesuālā izpratne un tiesiskās sekas.

Tiesa nemudina atsaukt vai atteikties no prasības, atzīt to, bet tikai izlīgt, informē par šķirējtiesas un mediācijas risinājumiem. Šī nav vienīgā atšķirība, ja salīdzina atsaukuma vai atteikšanās realizāciju ar, piemēram, izlīgumu. CPL pazīst tikai atsaukuma un atteikšanās *brīvprātīgu realizāciju*.

³ Šķirkļis “atteikšanās”. Interneta vārdnīca “Tēzauris”. Pieejams: <http://www.tezauris.lv/#/sv/atteik%C5%A1an%C4%81s> [aplūkots 07.11.2018.].

⁴ Jansons A. Ieruna un pretprasība civiltiesā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.09.1939., Nr. 5, 1192.–1206. lpp.

⁵ Čakste K. Civilprocess. 1937.–1940. gada lekcijas. Rīga: Haralds Neverževskis, 2016, 70. lpp.

⁶ Šķirkļis “atsaukums”. Interneta vārdnīca “Tēzauris”. Pieejams: <http://www.tezauris.lv/#/sv/atsaukums> [aplūkots 07.11.2018.].

⁷ Šķirkļis “atsaukt”. Interneta vārdnīca “Tēzauris”. Pieejams: <http://www.tezauris.lv/#/sv/atsaukt> [aplūkots 07.11.2018.].

⁸ Šķirkļis “uzturēt”. Interneta vārdnīca “Tēzauris”. Pieejams: <http://www.tezauris.lv/#/sv/uztur%C4%93t> [aplūkots 07.11.2018.].

2. Veidi, formas un nošķiršana

Atteikšanās un atsaukuma veidi noteicami gan pēc subjektiem, kuri izmanto šīs tiesības, gan šo tiesību izmantošanas ieganstiem vai citām pazīmēm. *Individuāla* atteikšanās un atsaukums ir viena civilprocesa subjekta individuāli izteikta griba, piemēram, tad, ja prasītājs atsakās no prasības pilnībā vai daļēji vai apelācijas sūdzības iesniedzējs atsauc savu iesniegto apelācijas sūdzību. *Kopīgs* atsaukums iespējams, piemēram, attiecībā uz kopīgi iesniegtu apelācijas sūdzību. Šāda tiesību īstenošanas forma var tikt izlietota arī attiecībā uz kopīgi iesniegtu prasību aktīvās līdzdalības gadījumā. Kopīgs atsaukums var tikt izdarīts ar viena procesuāla dokumenta palīdzību. Iespējama arī abu pušu vienlaicīga atteikšanās no prasības un pretprasības, kas izdarīta ar viena kopīga dokumenta palīdzību. Individuāli vai kopīgi pieņemts lēmums par atteikšanos no, piemēram, prasības, *var būt saistīts ar citu subjektu rīcību*, kā arī *var būt nesaistīts*. CPL 42. panta otrā daļa noteic, ka tiesas izdevumus valsts ienākumos no atbildētāja piedzen tad, ja prasītājs savus prasījumus neuztur tādēļ, ka atbildētājs tos pēc prasības iesniegšanas ir labprātīgi apmierinājis. Ar citu subjektu rīcību saistīta atteikšanās vai atsaukums var būt arī tad, ja starp šiem subjektiem paralēli norisinās vairākas tiesvedības un izvēle izmantot šīs specifiskās procesuālās tiesības ir izdarīta, tieši pamatojoties uz vairāku tiesvedību esamības faktu. Protams, daudzos gadījumos lēmumi par atsaukumu vai atteikšanos var tikt pieņemti neatkarīgi no citu subjektu rīcības procesā vai ārpus tā. Piemēram, šāds lēmums var tikt pieņemts tādēļ, ka prasītājs vairs nesaskata racionālu pamatojumu turpināt tiesvedību, jo iespējas īstenot piedziņu no atbildētāja ir kļuvušas minimālas vai neiespējamās. Nereti iemesliem pieņemt lēmumu par atsaukuma vai atteikšanās tiesību īstenošanu nav nozīmes.

Diskutējams jautājums ir *iespēja atsaukt atsaukumu* vai mainīt nostāju attiecībā uz iepriekš pieņemtu un tiesai paustu lēmumu par atteikšanos, piemēram, no prasības pilnībā vai daļēji. Šajā kontekstā, protams, ir jānorāda, ka civillietas dalībnieka gribas izteikuma maiņa nav aizliegta. Tā kā puses un citi lietas dalībnieki var mainīt savu nostāju tiesvedības laikā, tad arī attiecībā uz atsaukumu un atteikšanos nebūtu pamata attiecināt īpašus aizliegumus vai sašaurinātu interpretāciju. Analogiski kā ar 128. panta interpretāciju un piemērošanu, arī atsaukums un atteikums vai citi gribas izteikumi, kas tiek adresēti tiesai, ir jāformulē tā, lai tiesai nebūtu sarežģījumu uztvert lietas dalībnieka nostāju.⁹

Norobežošanas jautājumi aplūkotā temata kontekstā paver līdz šim maz analizētu teorētisku un praktisku problemātiku. *Prasības un pretprasības grozīšana* likumā attiecināta uz prasības pamatu un priekšmetu (CPL 74. p. 3. d. 3. pkt.). Likumdevējs prasījumu palielināšanu (CPL 74. p. 3. d. 3. pkt.) vai samazināšanu (CPL 74. p. 3. d. 2. pkt.) nošķir kā no prasības grozīšanas, tā arī pilnīgas vai daļējas atteikšanās no prasības (CPL 74. p. 3. d. 1. pkt.). Daļēja vai pilnīga atteikšanās no prasības, protams, ir ļoti tuva prasības summas samazinājumam, taču tie nav identiski. Prasība, prasības pieteikums un prasījumi ir savstarpēji jānošķir. *Prasības un pretprasības precizēšana* var attiekties kā uz prasības priekšmetu un pamatu,

⁹ Satversmes tiesas 01.11.2012. spriedums lietā Nr. 2012-06-01, 12. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2012, Nr. 174. Ikvienam tiesai adresētam procesuālajam dokumentam, lūgumam vai citā formā ietvertam gribas izteikumam jābūt ar pienācīgu detalizācijas un konkretizācijas pakāpi. CPL neliedz tiesai acināt lietas dalībniekus iesniegt, piemēram, prasības pieteikuma prasījumu konsolidētas versijas, ja tam ir saprātīgs pamats (piemēram, daudz prasījumu, kas tikuši mainīti, grozīti, precizēti utt.).

tā arī uz prasījumiem. Prasījumu precizēšana nav uzskatāma par jauniem prasījumiem (CPL 418. p. 2. d. 1. pkt.), bet gan par esošo prasījumu satura uztveramības un atbilstības prasījumu izvirzītāja gribai vairošanu. *Pārsūdzības tiesību neizmantošana* arī var tikt traktēta kā zināma izvēle neturpināt civiltiesiska strīda izskatīšanu augstākas instances tiesā. Šādai izvēlei ir zināma līdzība ar atteikšanos un atsaukumu, jo noteiktos apstākļos var iestāties identiskas tiesiskās sekas – tiesvedība netiek turpināta. Būtiski uzsvērt, ka pārsūdzības tiesību neizmantošana tikai seku ziņā var tikt pielīdzināta atsaukumam vai lēmumam atteikties, piemēram, no prasības vai apelācijas un kasācijas sūdzības. Atsaukums un atteikšanās ir izdarītai darbībai pretēji vēsta darbība, bet ne atturēšanās izmantot noteiktas tiesības vai veikt darbības. *Izlīgums un atteikšanās* pielīdzināta tad, kad tiesai jāizlemj, vai pabeigt lietu izskatīt pēc būtības un pāriet pie tiesas debatēm (CPL 183. p. 3. d.). Likumdevējs šeit būtībā nesaskata atšķirības.

Atsaukuma un atteikšanās forma ir būtisks procesuāls jautājums, jo precīza formas prasību ievērošana ir priekšnoteikums šo tiesību pilnvērtīgai realizācijai. Civilprocesā ir ierasts gribas izteikumus paust kā mutvārdos, tā arī rakstveidā. Katrai no šīm formām ir zināmas pozitīvās un arī negatīvās iezīmes.

3. Laiks, ierobežojumi un tiesiskās sekas

Laiks un robežas aplūkojamā temata kontekstā ir nozīmīgs jautājums, jo atsaukuma un atteikšanās tiesības, lai arī ļoti plaši pieļautas, nevar tikt uzskatītas par pilnīgi neierobežotām. CPL gan noteic noteiktu brīdi, līdz kuram var īstenot atsaukuma vai atteikšanās tiesības, gan arī atsevišķos gadījumos liedz šo tiesību īstenošanu pilnībā. Piemēram, CPL 363.³³ panta piektā daļa noteic, ka sūdzību par kreditoru sapulces lēmumu fiziskās personas maksātnespējas procesā iesniedzējam ir tiesības atsaukt līdz brīdim, kad ir pabeigta tās izskatīšana pēc būtības. Būtiski, ka gribas izteikums vai tā maiņa tiesai jāpauž ne tikai likumā noteiktos termiņos, bet savlaicīgi, ja precīzi termiņi CPL nav noteikti. Ar “savlaicīgumu” jāsaprot vismaz brīdis, līdz kuram tiesa pieņem lēmumu uz iepriekš paustā gribas izteikuma pamata (kas ietērpts noteiktā procesuālā formā).

CPL noteic atsevišķus gadījumus, kuros tiesību *subjektam tiek liegtas tiesības izmantot atsaukumu*. Piemēram, šāds aizliegums ir attiecināts uz pieteikumu par kredītiestādes maksātnespēju vai likvidāciju, jo to nevar nedz atsaukt, nedz grozīt.

Tiesiskās sekas atteikšanās vai atsaukuma gadījumā atšķiras, jo šīs procesuālās tiesības var tikt izmantotas saistībā ar dažādiem procesuālajiem institūtiem un atšķirīgās procesuālajās stadijās. Piemēram, prasītāja atteikšanās no prasības ir tiesvedības izbeigšanas tiesiskais pamats (CPL 223. p. 4. pkt.). Personai ir tiesības atteikties no savas kasācijas sūdzības.¹⁰ Kasācijas sūdzības atsaukšana, ja tā notikusi līdz Augstākās tiesas rīcības sēdei, ir pamats kasācijas tiesvedības neierosināšanai, bet tad, ja to atsauc pēc rīcības sēdes, – kasācijas tiesvedības izbeigšanai (CPL 462. p. 2. d.).

Kasācijas sūdzības atsaukšana neietekmē pretsūdzības izskatīšanu, ja tāda ir tikusi iesniegta (CPL 463. p. 4. d.). Arī pretapelācijas sūdzības gadījumā, lai arī tieši tas likumā nav noteikts (CPL 424. p.), apelācijas sūdzības atsaukšana nevar liegt

¹⁰ Rozenbergs J., Briģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC, 1978, 217. lpp.

tiesības pretapelācijas sūdzības iesniedzējam uz viņa sūdzības pienācīgu izskatīšanu apelācijas instances tiesā.

CPL 37. panta pirmās daļas piemērošana tiesu praksē ir radījusi diskusijas. Piemēri liecina, ka attiecībā uz atteikšanās institūtu samaksātās un pārmaksātās valsts nodevas atmaksu nepastāv vienprātība vai arī rodas jautājumi par likumdevēja konsekvenci. CPL 37. panta pirmās daļas 1. punkts noteic, ka samaksātā valsts nodeva atmaksājama pilnīgi vai daļēji, ja iemaksāta lielāka nodeva, nekā to nosaka likums. Prakse liecina, ka tad, ja prasītājs pēc civillietas ierosināšanas ir atteicies no tādas prasības daļā, par ko iepriekš precīzi samaksāta valsts nodeva, tiesa daļu samaksātās valsts nodevas mēdz neatmaksāt. Atsevišķos gadījumos lēmumos tiek norādīts arī uz precīza regulējuma neesamību vai CPL 37. panta pirmās daļas uzskaitījuma izsmelto raksturu. Piemēram, Daugavpils tiesas 2018. gada 31. jūlija lēmumā lietā Nr. C29560417 norādīts: “Civilprocesa likuma 37. panta pirmajā daļā minēto gadījumu uzskaitījums ir izsmeltošs. Tātad atlīdzināma (atmaksājama no valsts budžeta) ir tāda valsts nodeva, kas ir pārmaksāta, bet izskatītajā civillietā prasības summa tika samazināta pēc prasības celšanas tiesā sakarā ar to, ka prasītāja veica parāda pārrēķinu, šajā gadījumā valsts nodevu nav paredzēts atmaksāt. Iesniedzot prasības pieteikumu tiesā, netika samaksāta lielāka valsts nodeva nekā to nosaka likums. Tā kā neviens no Civilprocesa likuma 37. panta pirmajā daļā minētajiem nosacījumiem neatbilst prasītājas pārstāves lūgumam, tiesai nav pamata atmaksāt prasītājai samaksāto valsts nodevu 165,01 euro apmērā.”¹¹ CPL sistēma ir pielāgota izmaiņām tiesvedības gaitā un virkni aspektu tieši dara atkarīgus kā no lietas dalībnieku gribas rezultātā izdarītajām izmaiņām, tā arī tiesas nolēmumu saturā.¹² CPL 36. panta otrā daļa noteic, ka tad, ja tiek palielināta prasības summa, tad attiecīgi piemaksājama valsts nodeva. Atteikšanās rezultātā samaksātā valsts nodeva kļūst lielāka par to valsts nodevas apmēru, kura būtu jāsamaksā, ja prasītājs būtu lūdzis tādu summu piedzīt, prasības pieteikumu iesniedzot, kuru tas lūdz pēc tam, kad tiesiski izmantojis iespēju atteikties no prasības daļā. Šajā aspektā papildus arī jānorāda uz valsts nodevas ciešo saikni ar prasības summu, kas, piemēram, nav raksturīga drošības naudai. Tas nozīmē, ka atteikšanās no prasības daļā, kas izpaužas prasības summas samazinājumā, nevar neietekmēt samaksātās valsts nodevas apmēru. Tātad nešaubīgi, ka atteikšanās no prasības daļā, ja tā saistīta ar prasītās summas samazinājumu, ir pamats valsts nodevas atmaksai daļā, kura vairs nesaskan ar CPL noteiktajā kārtībā aprēķināmo valsts nodevas summu.

Likumdevēja konsekvences un tiesiskās vienlīdzības kontekstā neskaidra ir likumdevēja nostāja vairākos ar atsaukumu un atteikšanos saistītos jautājumos.

Pirmkārt, diskusijas vērtā ir īpaši labvēlīga stāvokļa noteikšana tiem prasītājiem, kuri atsakās no prasības, jo ir panākta mediācijas vienošanās (CPL 37. p. 1. d. 7. pkt.). Arī bez panāktas mediācijas vienošanās prasītāja izdarītais prasības atsaukums rada tādas pašas sekas, taču pusi samaksātās valsts nodevas šajā gadījumā neatmaksā.

Otrkārt, ja tiesa apstiprina izlīgumu, tad atmaksājami 50% no iemaksātās valsts nodevas tiesvedībai attiecīgās instances tiesā (CPL 37. p. 1. d. 5. pkt.), bet,

¹¹ Daugavpils tiesas 31.07.2018. lēmums lietā Nr. C29560417. Nav publicēts.

¹² CPL ir noteiktas prasītāja tiesības grozīt prasību un palielināt vai samazināt prasījumu apmēru, tiesas pienākums izskatīt lietu tikai tajās robežās, kādās, piemēram, prasība vai apelācijas sūdzība ir iesniegta, tāpat arī, piemēram, atlīdzināmie izdevumi advokāta palīdzības samaksai tiek aprēķināti no prasījumu apmierinātās daļas.

piemēram, apelācijas sūdzības atsaukšanas gadījumā, kam seko apelācijas tiesvedības izbeigšana, valsts nodeva netiek atmaksāta (CPL 431. p. 4. d.). Protams, apelācijas tiesvedības izbeigšanu, kas var būt apelatora apelācijas sūdzības atsaukšanas sekas, ja lietā citu apelācijas sūdzību vai pretapelācijas sūdzību nav, nedrīkst jaukt ar tiesvedības izbeigšanu lietā.¹³ Neviens gan nenoliegs, ka ar apelācijas tiesvedības izbeigšanos tiesvedība lietā var arī vairs neturpināties.

Treškārt, ir noteikts, ka drošības naudu neatmaksā, ja blakus sūdzību atsauc (CPL 444.¹ p. 2.¹ d.), bet tad, ja tiek astaukta kasācijas sūdzība līdz Augstākās tiesas rīcības sēdei, sūdzības iesniedzējam drošības naudu atmaksā (CPL 458. p. 3. d.).

Šie piemēri liecina par atsaukuma un atteikšanās regulējuma konsekvences iespējamām pilnveides iespējām, kā arī dažiem piemērošanas jautājumiem.

Secinājumi

Atteikšanās, atsaukums un izlīgums noteiktos apstākļos rada identiskas tiesiskas sekas, proti, tiesvedības neturpināšanos, taču likumdevēja pieeja tiem ir ievērojami atšķirīga. CPL tieši paredz pienākumu tiesai mudināt puses izlīgt, bet nekas attiecībā uz atsaukumu un atteikšanos nav norādīts. Lai arī tas būtu sekundārs apsvēruma, taču rodas iespaids, ka likumdevējs soda tos procesa dalībniekus, kuri izmanto atsaukumu, lai gan tiesiskās sekas un ietekme uz procesuālo ekonomiju mēdz būt vienlīdz pozitīva. Šāda atziņa iegūst noteiktākus apveidus, ja salīdzina “vienkāršu” atteikšanos no prasības ar atteikšanos no prasības, jo ir panākta mediācijas vienošanās.

¹³ Zemribo G. Civillietu izskatīšana apelācijas instancē: procesuālā problemātika. Jurista Vārds, 2009, Nr. 24/25 (567/568). Pieejams: <https://www.juristavards.lv/doc/193282-civillietu-izskatitana-apelācijas-instance-procesuala-problematika/> [aplūkots 07.11.2018.].